

Kommunala riktlinjer för särskilt boende
- en jämförande analys av utformningskrav och
evidensnivåer

En delstudie inom BOOST: Funktionsnära värden

Kaj Granath, Peter Johansson, Géza Fischl

SAMMANFATTNING

Det åligger svenska kommuner att tillhandahålla särskilt boende för äldre personer som inte längre kan bo i ordinärt boende. 2018 bodde totalt 88 000 personer i den här typen av boende. Särskilt boende lyder under i princip samma regelverk som övriga bostäder. Det finns inte några nationella riktlinjer för vilka krav som bör ställas på utformningen av särskilda boenden. Däremot finns det omfattande forskning och evidensbaserad kunskap om de speciella förutsättningar som gäller för den här gruppen av boende, av vilka många har omfattande kognitiva och somatiska funktionsnedsättningar. Många kommuner har själva tagit fram kommunala styrdokument, avsedda att användas som kravspecifikationer när man upphandlar nya äldreboenden.

I den här rapporten har vi analyserat kommunala kravprogram för särskilt boende för äldre antagna mellan 2011-2016, från åtta svenska kommuner. Urvalet omfattar både små och mellanstora kommuner, och storstäder. Analysen utgår från ett boendeperspektiv: hur har kommunerna valt att formulera kraven på en god bostad för den här målgruppen? Vi har helt fokuserat på boendemiljön som rum, och inte analyserat de krav som handlar om äldreboenden som arbetsplats, eller frågor som rör organisation, personalkompetens och liknande. Vi har också analyserat i vilken omfattning dessa krav är evidensbaserade.

Resultatet visar på en stor spridning i omfattning och ambitionsnivå i de olika dokumenten. Sammantaget behandlas både utomhus- och inomhusmiljön, från entré och trädgård, till gemensamma sociala ytor och den enskilda bostaden. Kraven omfattar både rent geometriska förhållanden (t.ex ytkrav, mått för tillgänglighet) och utformningsaspekter kopplade till psykologiskt och fysiologiskt välbefinnande, såsom dagsljus, orienterbarhet, ljudmiljö, färgsättning, och trygghet. De mest kompletta programmen innehåller rumsfunktionsprogram med specificerade lokalytor, och exempel på typplanlösningar.

I vissa fall speglar dokumenten varierande uppfattningar om behoven, eller olika kommunal ambitionsnivå, t. ex avseende möjligheter till parboende, ytkraven på den enskilda bostaden, tillgång till egen balkong, eller passagenmått genom dörrar. I några fall är kraven direkt motstridiga: avseende rumssamband sovrum-badrum och lämpligheten i att använda skjutdörrar.

Graden av evidensbaserings är genomgående mycket låg. Hälften av dokumenten redovisar inga referenser överhuvudtaget. De övriga har varierande antal redovisade referenser, huvudsakligen av typen handböcker och riktlinjer från myndigheter. Endast ett dokument innehåller en utförlig referenslista med aktuell forskning. Inget av dokumenten kopplar kraven tydligt till referenserna, vilket gör det svårt för en läsare att bedöma evidensnivån. De motstridiga kraven försvårar också för en nationell aktör med ett genomarbetat koncept att erbjuda samma lösning i olika kommuner.

Det finns en nyligen framtagen svensk anpassning av en brittisk modell för utvärdering av den fysiska miljön i äldreboenden, S-SCEAM. Denna modell skulle kunna tjäna som vägledning för en kommun som idag avser att ta fram ett program av den här typen.

Merparten av kraven skulle vara möjliga att simulera och verifiera i en BIM-baserad byggprocess, vilket skulle bidra till att säkerställa att det färdiga projektet möter beställarkraven.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	2
Bakgrund	4
Syfte	4
Avgränsning	5
Omfattning och urval	5
Aktualitet	6
Omfattning	6
Innehåll	7
Storlek på den enskilda bostaden, enhet och projekt	8
Rumsfunktionsprogram	9
Planlösningsförslag	11
Olika uppfattningar om behoven	12
Parboende	12
Egen balkong	12
Passagemått	13
Utsikt från sängen	13
Inomhustemperatur	13
Motstridiga krav eller bristande evidens	13
Rumssamband	13
Skjutdörrar	13
Evidensnivå	14
Nationell Utvärderingsmall	15
Sammanfattande bedömning av styrdokumentet	15
Diskussion	16
Referenser	17
Källdokument	17

BAKGRUND

Socialtjänstlagen 5 kap 5§ föreskriver att det är ett kommunalt ansvar att "inrätta särskilda boendeformer för service och omvårdnad för äldre människor som behöver särskilt stöd". År 2015 bodde 4 % av de som var 65 år eller äldre på särskilt boende någon gång under året, sammanlagt 103 700 personer. För personer över 80 år var motsvarande siffra 13 %. Andelen har minskat påtagligt sedan 2001, från 8 % till 4 % för gruppen 65+, och från 20 % till 13 % för personer 80+ (Socialstyrelsen, 2016). 2018 bodde 88 000 personer permanent i särskilt boende, en minskning med 9500 personer sedan 2007. Under samma period har antalet personer 65+ med hemtjänst ökat med 37 500 personer, till totalt 236 000 (Socialstyrelsen, 2018). Sammantaget ökar antalet personer som får någon form av insats, men andelen minskar, eftersom gruppen äldre ökar i snabbare takt.

Väntetiden för att få en plats på särskilt boende är i genomsnitt strax under 2 månader. År 2007 var den 55 dagar, och sjönk sedan till 49 dagar år 2010. Sedan dess har den åter ökat, till 57 dagar 2016 (Sveriges kommuner och landsting, 2017).

År	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Väntetid till särskilt boende (antal dagar)	55	51	53	49	53	52	50	52	57	57

Tabell 1 Väntetid (antal dagar) till en plats i särskilt boende 2007-2016 (Sveriges kommuner och landsting, 2017)

I socialtjänstlagen finns inga specificerade krav eller gemensamma riktlinjer för hur dessa boendeformer skall utformas, eller vilka boende kvaliteter de skall erbjuda, utöver socialtjänstens övergripande mål "att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser" med "respekt för människornas självbestämmande och integritet" (SFS 2001:453, 1 kap 1§). I BBR finns två paragrafer som, utöver de generella kraven på en svensk bostad, specifikt berör boende för äldre (BBR 3:224 och 3:225). Här anges att i bostäder för en grupp boende kan utrymmen för matlagning, måltider och umgänge kan sammanföras till gemensamma utrymmen, och att gruppboendestäder för åldersdementa inte behöver ha köksinredning och utrustning för matlagning i de enskilda lägenheterna.

Flera kommuner har på eget initiativ tagit fram egna riktlinjer eller kravdokument, avsedda att användas vid upphandling av särskilda boenden, eller vid nyprojektering. I den här studien har vi granskat åtta sådana kommunala dokument, och jämfört vilka krav de ställer på utformningen av den fysiska miljön för de boende.

SYFTE

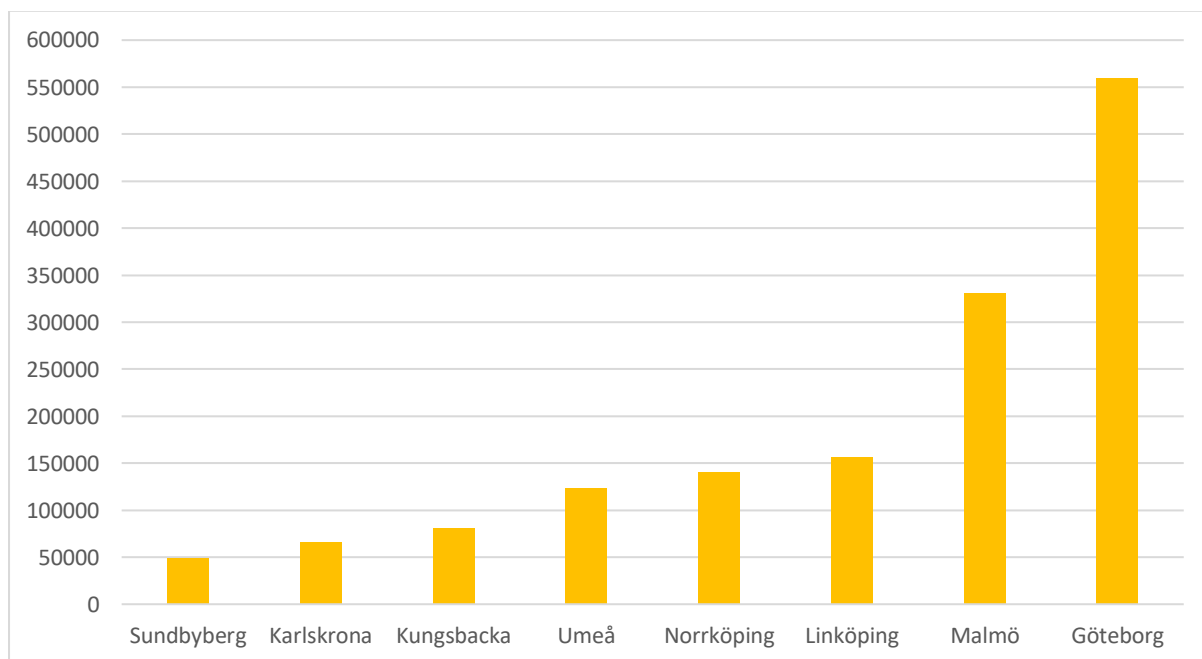
Syftet med studien är att undersöka vilka bostadskvaliteter och funktionsnära värden, ur ett brukarperspektiv, kommunerna har valt att kravställa, och i vilken grad dessa krav är evidensbaserade.

AVGRÄNSNING

Studien omfattar endast krav som påverkar den fysiska utformningen av boendemiljön, ur ett brukarperspektiv. Flera av dokumenten innehåller även krav som handlar om särskilda boenden som arbetsplats, eller krav avseende till exempel organisatoriska frågor, eller personalkompetens. Dessa delar ingår inte i den här analysen.

OMFATTNING OCH URVAL

Studien omfattar åtta svenska kommuner. Urvalet är huvudsakligen ett bekvämlighetsurval, men medvetet upplagt så att det har både geografisk och storleksmässig spridning. Geografiskt rör vi oss från Karlskrona i söder till Umeå i norr. Storleksmässigt ingår tre kommuner med färre än 100 000 invånare, tre kommuner med 120 000 – 156 000 invånare, och två kommuner med fler än 300 000 invånare. Stockholm ingår inte, eftersom de inte har något dokument av den här typen. Urvalet omfattar således både storstäder, mellanstora och små kommuner och kan på det viset antas vara representativt för Sverige som helhet.

Figur 1 Kommuner i urvalet, i storleksordning

AKTUALITET

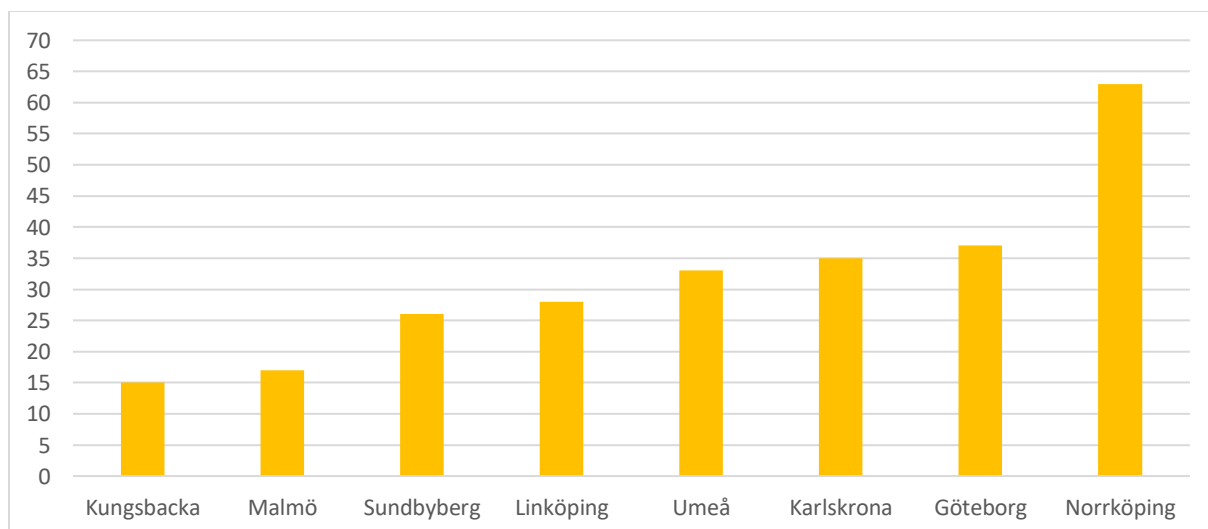
Antaget år	Kommun
2011	Karlskrona
	Umeå
2013	Linköping
2014	Sundbyberg
2015	Kungsbacka
2016	Göteborg
	Malmö
	Norrköping

Figur 2 År när dokumenten är antagna

De två äldsta dokumenten (Karlskrona och Umeå) är antagna 2011, tre stycken (Linköping, Sundbyberg och Kungsbacka) är antagna under perioden 2013-2015, och tre stycken (Göteborg, Malmö, Norrköping) är antagna år 2016.

OMFATTNING

De flesta (fem stycken) av dokumenten är på 26-37 sidor. Två kommuner skiljer sig ut sig med mycket tunna dokument på 15-17 sidor. En kommun, Norrköping, skiljer ut sig med det i särklass mest omfattande programmet, på 63 sidor.

Figur 3 Sidantal i dokumenten

INNEHÅLL

En "komplett" innehållsförteckning, baserad på samtliga analyserade dokument, skulle innehålla följande rubriker:

Generellt:	Mål och vision
Brukarens bostad:	Lägenheten som helhet
	Förvaring
	Kök/Pentry
	Utrymme kring sängen
	Umgänge
	Hygienutrymme
	Balkong
Gemensamma ytor för en avdelning:	Kök och matrum
	Vardagsrum
	Entré
	Balkong/uteplats
	Utemiljö
	Tvättstuga, spolrum, städtrum, förråd, källsortering
För två avdelningar:	Expedition, mötesrum, dokumentation
För hela äldreboendet:	Kommunikationer, läkemedelsrum, personalutrymmen, kontor

Det finns också ett antal teman som tas upp i de flesta av programmen:

Dagsljus

Färgsättning

Orienterbarhet

Ljudmiljö

Trygghet och säkerhet

Teknik

STORLEK PÅ DEN ENSKILDA BOSTADEN, ENHET OCH PROJEKT

Den rekommenderade ytan för en enskild lägenhet varierar mellan 30 och (minst) 37 kvadratmeter. Lämplig storlek på en enhet varierar mellan 6-10 bostäder. Två enheter ska kunna fungera ihop och dela funktioner. Sammanlagt rekommenderas mellan 60-100 bostäder per projekt.

Kommunernas ytkrav för den enskilda bostaden kan delas in i tre nivåer: Tre stycken ligger i det lägsta spannet med 30-32 kvm, en kommun ligger i mitten och anger 30-35 kvm, och fyra kommuner har högsta ytkraven med 35- 37 kvm.

Kommun	Ytkrav
Norrköping	minst 31
Sundbyberg	31,5
Umeå	30-32
Kungsbacka	30-35
Linköping	ca 35
Malmö	ca 35
Göteborg	minst 35
Karlskrona	minst 37

Figur 4 Tre nivåer av ytkrav i den enskilda bostaden

Det innebär en skillnad på 20 % i yta mellan högsta och lägsta kravet, och omkring 15 % mellan högsta och lägsta medelnivån. Den övergripande utformningsprincipen i särskilda boenden av den här typen är "hemlighet", en strävan att undvika institutionslika miljöer. De 4 – 7 kvm som skiljer i kravnivåerna kan i det avseendet få mycket stor betydelse i en så pass liten bostad. Det kan ge plats för ytterligare sittplats för besökare, en bekväm fåtölj eller till och med en soffa, eller en ärvd möbel med affektionsvärde. En kritisk studie visar hur de minskade ytorna i nyproducerade engelska bostäder allvarligt påverkar användbarheten, och visar på kvadratmeternivå hur möblerbarhet och funktion påverkas i de hårt yteffektiviserade bostadsplanerna (Roberts-Hughes, 2011). En finsk undersökning visar hur boendetrivseln är tydligt kopplat till boendeytan hos ensamboende, där 30 kvm framstår som en minsta godtagbar yta, och 50 kvm ett ideal att sträva efter (Tervo & Hirvonen, 2019). Denna undersökning är genomförd med respondenter i ordinarie boende. Resultat kan inte rakt av appliceras på särskilt boende, men stärker ändå vikten av boyta som en kvalitet som i mycket hög grad påverkar bostadens funktionalitet, och därmed trivsel och livskvalitet hos den boende.

RUMSFUNKTIONSPROGRAM

Fyra av dokumenten (Linköping, Sundbyberg, Norrköping och Karlskrona) innehåller sammanställningar, mer eller mindre detaljerade, av kraven på de olika rummen på ett sådant sätt att de skulle kunna tjäna som utgångspunkt för att ta fram ett komplett rumsfunktionsprogram vid nyprojektering. Sundbyberg har, som enda exempel i det här urvalet, ett standardiserat "lokalprogram" med ytor för respektive rum. Umeå kallar hela sitt dokument för "rumsfunktionsprogram", men där saknas en tydlig sammanställning av kraven på de olika rummen.

Sammanställning av den egna bostaden	
Rumsbenämning	Funktionsbeskrivning
Hall	Bostadens hall är viktig för känslan av integritet i den egna bostaden. Hallens skall medge tillgänglighet för boende med funktionshinder vilket kräver minst 150 cm fri svängradie.
Hygienutrymme	Hygienrummet skall vara rymligt och medge god värandradie för rullstol och plats för lift eller duschvagn Toalettstol och tvättställ skall placeras så att personal kan vara behjälplig från båda sidor. I hygienrummet ska finnas duschplats, tvättmaskin/torktumlare, spegel, badrumsskåp och låsbart förvaringsskåp
Bostadsrum	Bostadsrummet skall ha god plats för säng, som medger bistånd från båda sidor, matplats med minst 2 sittplatser, plats för liten soffa, soffbord, fätölj, liten byrå och TV-apparat.
Bostadsrum för parboende	Bostaden skall utformas så att två personer med omvårdnadsbehov kan bo i bostaden. God plats för sängar, som medger bistånd från båda sidor, matplats med minst 2 sittplatser, plats för liten soffa, soffbord, fätölj, liten byrå och TV-apparat.
Köksenhet i bostaden	Innefattar spis (min 2 plattor) med inbyggd elektronisk timer, kylskåp med frysack, diskbänksenhet, samt över och underskåp.
Förvaring och utrustning placerade inom bostaden	I bostaden ska finnas: Garderob (varav en garderob med låsbart värdefack) Linneskåp Mindre städsåp Medicinskåp låsbart överskåp i del av köksenheten
Balkong/uteplats alternativt fransk balkong	Placering ska särskilt studeras ur klimathänseende. Nivåskillnad minimeras Balkong/uteplats ska medge svängradie för rullstol och möblering för minst 2 sittande vid bord. Utformas så att sikt medges genom del av balkongräcket för sittande. Uteplatsen i markplan utformas så att den avskärmas på ett vackert och säkert sätt ex. genom skärmvägg, planteringar och buskar Avskärmning får ej ske genom stängsel.

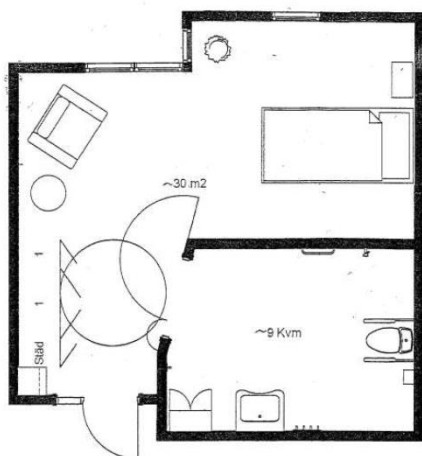
Figur 5 Rumsfunktionsprogram från Linköping

Rumstyp	Övergripande funktion, samband	Antal	Area m ²	Summa
LÄGENHET				
Bostadsrum	Boenderum		24	
Wc/dusch	Hygienrymme med förvaringsenhet.		7,3	
SUMMA	7-9 rum per avdelning, 4-5 avdelningar	28-45	31,5	882-1418
LOKALER GEMENSAMMA FÖR EN AVDELNING				
Vardagsrum	Centralt i avdelning		33	
Matrum	Öppet förhållande till vardagsrum		23	
Kök	Mottagningskök för en avd		12	
Kökförråd	Livsmedel med lång hållbarhet m.m. nära kök		4	
Sköljrum	Spolrum, skölj och sterilisering. Centralt, undvik trafik nära matrum.		6	
Närförråd	Förråd hygienartiklar. Gärna flera små.		10	
Tvättstuga	Central placering, undvik trafik nära matrum		14	
Städrum	Platz för städvagn, utslagsbänk.		2,5	
Wc personal	Liten wc inne på avdelning.		1,3	
Soprum	Källsortering samt mellanstation sopor.		5	
SUMMA	Antal avdelningar	4-5	115	460-575
LOKALER GEMENSAMMA FÖR 2 AVDELNINGAR				
Sköterskerum, expedition	Placeras centralt mellan 2 avd.		10	
Dokumentationsrum	2 arbetsplatser plus arkivförråd		12	
Pauserum	Personalens fikarum, mötesrum.		16	
Rwc, personal	Rwc 2,2x2,2m nära pauserum.		5	
SUMMA	Antal grupper om två avdelningar.	2-3	43	86-129
LOKALER GEMENSAMMA FÖR HELA ANLÄGGNINGEN				
Entréhall	Huvudentré med vindfång vid behov		20	
Kontorsrum	Verksamhetschef och assistent.		16	
Kopiering	Kopiator/skrivare - avskiljart placerad		3	
Läkemedelsrum	Nära central kommunikation		6	
Samlingsrum	Samlingsrum för upp till 40-50 pers. vid bord		80	
Kök till samlingsrum	Kök i storlek som bostadskök		12	
Möbelförråd	Förråd för stolar och bord till samlingsrum.		12	
Handikapp-wc	Besöktoalett, 2,2x2,2 m		5	
Omkädnings D	24 personer skåpsbredd 400 mm		20	
Omkädnings H	12 personer skåpsbredd 400 mm		10	
Wc i omkl.	1 standardtoalett, 1 rwc till omklädningsrum.		5	
Dusch i omkl.	Min 1 dusch i slutet rum, totalt antal ent. normkrav		2	

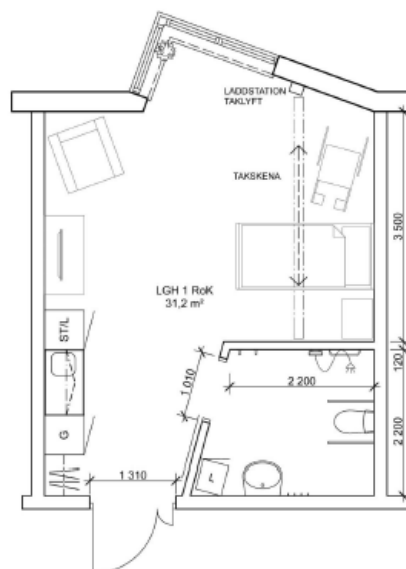
Figur 6 "Lokalprogram med areor" från Sundbyberg

PLANLÖSNINGSFÖRSLAG

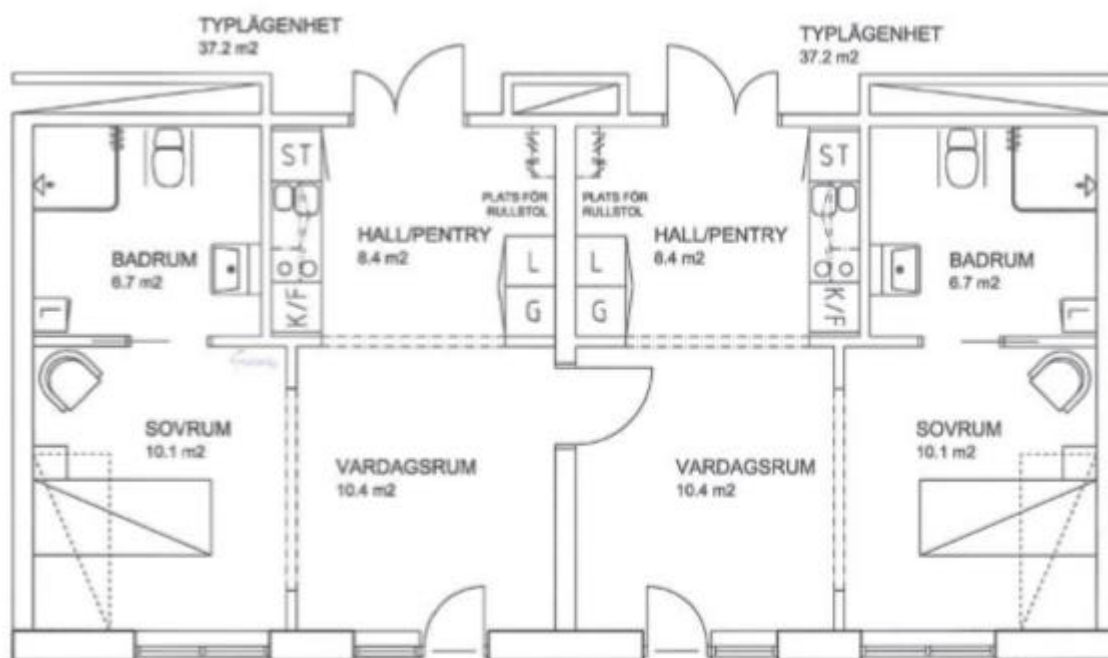
I de flesta dokumenten beskriver man endast i text vilka kvaliteter som skall finnas i de olika rummen. I tre av dokumenten, Sundbyberg, Umeå och Karlskrona visar man även planlösningsförslag för en enskild bostad.

Figur 7 Planlösningsförslag från Umeå

Figur 8 Planlösningsförslag från Sundbyberg

Figur 9 Planlösningsförslag från Karlskrona

OLIKA UPPFATTNINGAR OM BEHOVEN

Det finns, som helhet, stora likheter mellan de olika dokumenten. Men i vissa frågor skiljer de sig åt, trots att de berörda brukarna på demografisk nivå rimligen kan antas ha snarlika behov.

PARBOENDE

Angående möjligheterna till parboende så anger Malmö att särskilt boende för äldre endast avser enpersonshushåll. I Kungsbacka menar man att möjligheterna till parboende skall prövas inför varje byggnation. I Göteborg konstaterar man att parboende kan möjliggöras på olika sätt, men kravställer det inte vidare i dokumentet. I Karlskrona anger man som en möjlig lösning att göra dörrhål mellan lägenheter som går att öppna upp eller sätta igen. I Norrköping skriver man att det är svårt att avgöra nyttjandegraden för parbostäder, och föreslår istället flexibla lösningar med extra sovrum som även kan användas till andra funktioner. I Umeå anger man att parboende skall möjliggöras "i vissa projekt", men anger ingen andel eller antal. I Linköping anger man att 2 bostäder av 40 skall utformas för parboende, medan man i Sundbyberg anger att 20-25 % av bostäderna skall utformas för parboende.

Här finns alltså en spännvidd i kraven från endast enpersonshushåll till 20 % parboende. Det är en påfallande stor skillnad, som knappast kan förklaras av varierande behov i olika kommuner. Socialstyrelsen gjorde 2015 en uppföljning av en lagändring 2014/2015, avsedd att stärka äldres rätt att bo tillsammans (Socialstyrelsen, 2015). Baserat på en enkät till alla kommuner fann man att det i genomsnitt inkommit 1,73 ansökningar om medboende per kommun, totalt i hela landet 419 stycken, motsvarande 3 % av alla parboende där ena parten varit berättigad till särskilt boende. Kurvan är uppåtgående, till följd av utökad rättighetslagstiftning. Antalet ansökningar har ökat med 40 % från 2012 till 2014.

	2012	2013	2014/15
Antal ansökningar	282	308	419
Antal kommuner som besvarat enkäten	229	224	242
Antal ansökningar per kommun	1,23	1,38	1,73

EGEN BALKONG

I sex av dokumenten ställs inga krav på egen balkong i varje lägenhet. Norrköping och Linköping kräver egen balkong till samtliga lägenheter.

PASSAGEMÅTT

BBR anger som ett generellt krav i bostäder ett minsta fritt passagemått i dörrar på 800 mm, baserat på kraven på tillgänglighet med rullstol. De analyserade dokumenten avser bostäder för en speciell kategori av befolkningen, med ett fastställt biståndsbehov. Man vet att många av de boende har nedsatt rörlighet och är i behov av hjälpmedel såsom käpp, rullator eller rullstol. Många är också dementa, eller har andra former av fysiska eller psykiska funktionshinder som begränsar deras rörlighet och motorik. Mot bakgrund av dessa faktorer kan man diskutera om standardpassagemåttet är lämpligt, eller om det finns skäl att kräva bredare frimått.

I fem av dokumenten (Göteborg, Karlskrona, Kungsbacka, Sundbyberg, och Umeå) anger man att normal standard är tillräcklig. Linköping och Malmö kräver 900 mm, medan Norrköping kräver ett fritt passagemått på 1000 mm.

UTSIKT FRÅN SÄNGEN

En stor andel av de boende på särskilt boende är mer eller mindre sängbundna. Det finns därför skäl att särskilt uppmärksamma utformningen av miljön omkring sängplatsen. I tre av de granskade dokumenten (Karlskrona, Kungsbacka och Malmö) finns inga särskilda krav i det här hänseendet. I fyra dokument (Göteborg, Linköping, Norrköping, och Sundbyberg) kräver man att man från sängen skall ha utsikt genom fönster. I Umeå kräver man utsikt genom fönster, och att man skall kunna se på tv från sängen.

INOMHUSTEMPERATUR

Folkhälsomyndigheten rekommenderar generellt 20-23 grader. För "känsliga grupper" (dit boende på särskilt boende för äldre definitivt kan räknas) rekommenderas ett något högre spann på 22-24 grader. I fem av programmen (Göteborg, Karlskrona, Malmö, Sundbyberg, och Umeå) ställs inga särskilda krav. Linköping kräver 22 grader, och Norrköping 22-23 grader. Kungsbacka kräver 23 grader som lägsta inomhustemperatur.

MOTSTRIDIGA KRAV ELLER BRISTANDE EVIDENS

I några fall finns det direkt motstridiga krav i de olika dokumenten.

RUMSSAMBAND

I de flesta dokumenten anger man inga särskilda krav på rumssamband. Men i några fall finns det direkt motstridiga krav. I Karlskrona anger man att sovdelens skall byggas så att badrummet kan tillträdas från sovrummet, och att det inte är insyn från korridoren in i det privata hygienrummet. I Umeå kräver man att brukaren inte ska se in i hygienrummet från sängen. Denna skillnad syns tydligt i ritningsillustrationerna i figur 7 och 9. I Norrköping skall det finnas möjlighet att komma direkt in i hygienrummet från den boendes hall.

SKJUTDÖRRAR

I Sundbyberg anger man att utanpåliggande skjutdörr kan vara positivt. I Malmös dokument står att det är en fördel om dörrar inom lägenhet är av typen infälld skjutdörr. I Linköping skall hyresgästen godkänna om man vill ha skjutdörr. I Umeå får badrumsdörren inte vara skjutdörr. I Göteborg har man en utförlig och nyanserad skrivning, där man konstaterar att om man väljer skjutdörr slipper man dörrslagning, samtidigt som det finns en

risk att personer med demenssjukdom har svårt att använda dem. Det framgår i det här fallet inte om detta innebär ett krav eller ett förbud för skjutdörr.

EVIDENSNIVÅ

Det är ofta svårt att spåra var kraven kommer ifrån, eftersom dokumenten generellt är ytterst sparsamma med referenser. Kungsbacka, Linköping, Malmö och Umeå har inga referenser alls i sina dokument. Karlskrona anger fyra referenser, Sundbyberg sex stycken och Norrköping 13 stycken. Göteborg intar en särställning med 81 listade referenser. Referenserna är i samtliga fall placerade som en litteraturlista i slutet av respektive dokument, men inte i något fall refererar man direkt i texten vilken källa man utgår ifrån i de olika kraven. För den som vill spåra argumentet för ett enskilt krav krävs således ett manuellt arbete att leta igenom samtliga de listade referenserna.

Merparten av referenserna är av typen handböcker (t.ex Bygg-ikapp-handikapp) eller riktlinjer från myndigheter (t.ex Arbetsmiljöverket, Myndigheten för delaktighet, Socialstyrelsen). I några fall förekommer populärvetenskapliga sammanställningar av forskning eller akademisk kurslitteratur. Generellt ligger nivån på evidensbaserad på den allra lägsta nivå, Poor, på en fyrgradig skala från Poor till Excellent (Fischl, Johansson, & Granath, manus under publicering) Göteborgs program skiljer ut sig, både genom omfång och kvalitet på de listade referenserna, där en stor andel är publicerade, refereegranskade aktuella forskningsartiklar. Evidensnivån på de listade referenserna är här en nivå högre, Fair. Men inte heller i detta dokument går det att direkt koppla ihop krav och evidens.

Modified Levels of Evidence for Quantitative Research and Evidence-Based Design Project	
Level	Determining level of evidence
Excellent	Meta-analysis and systematic reviews of randomized controlled trials or experimental studies; Single experimental study (randomized, controlled)
Good	Single quasi-experimental study (randomized, concurrent, or historical controls); Systematic, interpretive, or integrative review of multiple studies of observational or qualitative research
Fair	Single nonexperimental study, correlational, descriptive, mixed methods, and qualitative research; Published evaluation data (e.g., facility evaluations, mock-ups) that were systematically collected and were verifiable
Poor	Consensus opinion of authorities (e.g., a nationally known guideline group with strong peer review); Opinions of recognized experts, case studies
Note: Adapted from Pati (2011), Stetler (2002), and Stichler (2010a). These levels should be used in conjunction with critical appraisal of quality at each level.	

Figur 10 Skala för bedömning av evidensnivåer (från Fischl; Johansson, Granath)

NATIONELL UTVÄRDERINGSMALL

2015 publicerades en svensk version av en brittisk mall för utvärdering av den fysiska miljön i äldreboenden (Nordin, Elf, McKee, & Wijk, 2015). Det är checklista med 215 kontrollpunkter, omfattande entré, gemensamma ytor, enskilda lägenheter, övergripande byggnadsutformning och trädgård/utomhusområde. Kravpunkterna är formulerade som positiva påståenden, och bedöms med skalan ja/nej/ej tillämpligt. Kontrollpunkterna omfattar både kvantitativa och kvalitativa krav, och krav som skulle gå att kvantifiera.

Tabell 2 Exempel på kravformuleringar från S-SCEAM

Typ av krav	Exempel på formulering
Kvantitativt	80 cm fritt passagemått
	minst 1,6 m breda korridorer
	finns det telefonjack
	kortare än 15 m från vardagsrum till bortersta lägenhet
Kvantifierbart	God ventilation
	tillräckligt med plats att manövrera en rullstol
Kvalitativt	utformat så att det är lätt att hitta
	är matplatsen utformad så att den ger karaktär av bostad

Den här mallen publicerades i slutet av den studerade perioden. Det finns därför inga spår i de granskade dokumenten av den här metoden. För en kommun som idag avser att ta fram ett kommunalt styrdokument framstår den som ett mycket användbart redskap.

SAMMANFATTANDE BEDÖMNING AV STYRDOKUMENTEN

Malmö: Pliktskyldigt och ytterst kortfattat

Kungsbacka: Engagerat, men kortfattat

Karlskrona: Engagerat, många kvaliteter beskrivna i text, men lite detaljer och lite siffror.

Innehåller exempel på typplanlösning

Sundbyberg: Lokalprogram med ytor, och exempel på typplanlösning

Linköping: Utkast till Rumsfunktionsprogram med tydliga krav

Göteborg: Resonerande text men otydliga krav

Utförliga referenser

Exempel på genomförda projekt

- Umeå: Tydlig vision och syfte
Bra illustrationer, inklusive exempel på typplanlösning
Utförligt om utemiljö
- Norrköping: Utförligt, väl strukturerat, bra illustrationer

DISKUSSION

Boendesituationen för de äldre är en angelägen fråga, och den ökar i betydelse i takt med att befolkningen åldras. Om alla som idag bor i särskilt boende bildade en egen kommun skulle den bli Sveriges 25:e största. Resultatet av analysen visar på en stor spridning mellan de granskade kommunerna avseende omfattning och detaljering i kravdokumenten för särskilt boende. En del av dessa skillnader kan förklaras av olika kommunal ambitionsnivå, till exempel avseende golvyta i den enskilda bostaden, eller tillgång till privat balkong. Vissa krav visar på skilda uppfattningar om behoven: är 800 mm tillräckligt passagemått genom en dörr på ett äldreboende, eller borde vi sträva efter 900 mm eller rent av 1 meter? Är 20 grader tillräcklig inomhustemperatur för äldre människor, eller borde vi kräva 22 grader? Vissa krav är direkt motstridiga: badrummet skall vara direkt tillgängligt från sovplatsen, eller det skall absolut inte öppna direkt mot sovplatsen. Skjutdörrar är rekommenderade, möjliga, tillåtna eller förbjudna.

Strukturen i dokumenten är sådan att det är svårt, ofta omöjligt, för en läsare att spåra argumenten eller evidensen för de ställda kraven. Referenserna är ytterst få, och aldrig kopplade direkt till de ställda kraven. Källorna är ofta handböcker eller myndigheters riktlinjer, sällan redovisad aktuell forskning. Nivån på evidensen är i det avseendet mycket låg.

Äldreboende är, precis som studentboende, en typ av kategoriboende för en specifik målgrupp med vissa karaktäristiska behov. Det lämpar sig i det avseendet för konceptutveckling, och en viss grad av standardisering, för att kunna utnyttja möjligheterna i en kostnadseffektiv och rationell industrialiserad byggprocess. Men för en potentiell nationell aktör med ett framtaget koncept blir konsekvensen av de motstridiga kraven i de kommunala kravdokumenten att det projekt som får bygglov i Umeå inte kommer att kunna byggas i Karlskrona.

Merparten av de krav vi analyserat i den här rapporten, avseende den fysiska utformningen av boendemiljön, skulle kunna modelleras, simuleras och verifieras med hjälp av BIM. Användningen av modern digital teknik skulle kunna stödja en mer kostnadseffektiv och kvalitetssäkrad projekterings- och byggprocess, och på det viset bidra till en bättre boendemiljö ur ett brukarperspektiv

REFERENSER

- Nordin, S., Elf, M., McKee, K., & Wijk, H. (2015). *Assessing the physical environment of older people's residential care facilities: development of the Swedish version of the Sheffield Care Environment Assessment Matrix (S-SCEAM)*. BMC Geriatr.
- Roberts-Hughes, R. (2011). *The Case for Space: The Size of England's New Homes*. London: RIBA.
- Socialstyrelsen. (2015). *Äldres rätt att fortsätta bo tillsammans i äldreboende: uppföljning av en lagändring, 2014/2015*.
- Socialstyrelsen. (2016). *Statistik om särskilt boende*.
- Socialstyrelsen. (2018). *Statistik om äldre och personer med funktionsnedsättning efter regiform 2018*.
- Sveriges kommuner och landsting. (2017). *10 år med öppna jämförelser. Vård och omsorg om äldre - jämförelser under åren 2007-2016*.
- Tervo, A., & Hirvonen, J. (2019). *Solo dwellers and domestic spatial needs in the Helsinki Metropolitan Area, Finland*. Journal of Housing Studies.

KÄLLDOKUMENT

- Göteborg: <file:///C:/Users/kajem/AppData/Local/Temp/Bilaga+2+Ramprogram+äldreboende+2016-05-18.pdf>
- Karlskrona: Ramprogram för boende, livs- och omsorgsmiljö vid utveckling av Särskilt boende inom Karlskrona kommun. 2011-05-25 §50. Dnr 2003.200.730
- Kungsbacka: Riktlinje för NY- eller ombyggnation av äldreboenden i Kungsbacka kommun. Beslutat i nämnden 20150429. Dnr ÄG/2015:53
- Linköping: <https://docplayer.se/20653228-Vardbostader-for-aldre-lokalprogram-med-generella-tekniska-och-rumsbundna-krav.html>
- Malmö: <https://docplayer.se/36564461-Funktionsprogram-reviderat.html> (reviderad version 2016-12-02)
- Norrköping: <file:///C:/Users/kajem/AppData/Local/Temp/riktlinje-utformning-var-d-och-omsorgsboende.pdf>
- Sundbyberg: Generellt lokalprogram särskilt boende för äldre. Version 4. Beslutad 2014-03-27
- Umeå: Rumsfunktionsprogram – särskilt boende för äldre. Antaget av socialnämnden 2011-12-12. Reviderat 2013-09-20